

Andrzej Kadłuczka*

Postówie do Ogólnopolskiej Konferencji „Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki II połowy XX wieku”¹

Afterword to the National Conference “Protection of the heritage of architecture and urban planning of the 2nd half of the 20th century”¹

Słowa kluczowe: ochrona, dziedzictwo architektury i urbanistyki II połowy XX wieku, konferencja, podsumowanie

Key words: protection, heritage of architecture and urban design from the 2nd half of the 20th century, conference, summary

Zasób dziedzictwa architektury i urbanistyki II połowy XX wieku w Polsce jest tyleż obszerny, co zróżnicowany. To zróżnicowanie dotyczy nie tylko nierównomierności nakładów finansowych czy dostępności nowoczesnych materiałów i technologii, których reglamentacja była w PRL powszechnym zjawiskiem, ale także jakości warsztatu architektonicznego uzależnionej od stopnia prestiżowości danej inwestycji dla władzy centralnej, regionalnej lub lokalnej.

Stąd też ochrona tego zasobu tak pod względem zakresu, jak i możliwej do zastosowania formy i metody wymagać będzie kompetentnej, wszechstronnej i rozważnej oceny, tak aby niezbędna selekcja pozwoliła zachować obiekty i zespoły najcenniejsze, będące „dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”².

W jednym z pierwszych referatów prof. Jakub Lewicki postawił kluczowe pytanie, które generalnie odnieść należy do zasobu naszego dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego jako całości: „czy wszystkie dzieła musimy [czy możemy? – uwaga red.] chronić?” odpowiadając na to pytanie – „niekoniecznie”.

To stwierdzenie jest nawiązaniem do poglądów, jakie w ramach Karty Krakowskiej 2000 zaprezentowali: wło-

The heritage of architecture and urban planning of the 2nd half of the 20th century in Poland is both vast and diverse. This diversity concerns not only unequal financial outlays or availability of modern materials and technologies, the rationing of which was a common phenomenon in the People’s Republic of Poland, but also the quality of architectonic execution that depended on the prestige of a given investment in the view of central, regional or local authorities.

Thus, protecting those resources both regarding the range and applicable form and method will require competent, thorough and prudent assessment so that the necessary selection would allow for preserving the most valuable objects and complexes which are “man-made or connected with human activity and bearing evidence of a bygone epoch or event, the preservation of which is in the public interest because of their historic, artistic or scientific value”².

In one of the first papers Prof. Jakub Lewicki asked the key question that generally should refer to our architectonic-urban-planning heritage as a whole: “must we (or can we? – editor’s note) protect all objects?”, and answered it – “not necessarily”.

That statement alludes to opinions which within the Krakow Charter 2000 were expressed by: an Italian philosopher Massimo Cacciari who warned that “protecting

* prof. dr hab. inż. arch., Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* prof. dr hab. inż. arch., Institute of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Kadłuczka A. Afterword to the National Conference “Protection of the heritage of architecture and urban planning of the 2nd half of the 20th century”. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2017;49:19-26

Otrzymano / Received: 25.04.2017 • **Zaakceptowano / Accepted:** 09.05.2017

doi:10.17425/WK49PROTECTION

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

ski filozof Massimo Cacciari, przestrzegając, że „ochrona wszystkiego prowadzi do składowania”, czy brytyjski naukowiec Sherban Cantacusino, wyrażając opinię, że „chcąc chronić wszystko, możemy nic nie ochronić”³. Jest ono także kluczowe dla trwającej w polskim środowisku konserwatorskim dyskusji o potrzebie nowej klasyfikacji zabytków i powrocie do programowania ochrony opartego na zróżnicowanych kryteriach.

Niezbędna także dla programowania ochrony dziedzictwa architektury i urbanistyki II połowy XX wieku SELEKCJA musi się opierać na tak skonstruowanych kryteriach, aby pozwoliły nie tylko na wyodrębnienie najbardziej reprezentatywnej i wartościowej części zasobu, ale także, co jest może najważniejsze dla uzyskania celu ochrony – zdefiniowanie jej formy i metody, czyli określenie zakresu dopuszczalnej interwencji jako podstawy dla programu konserwacji, adaptacji lub modernizacji obiektu i zespołu.

W toku dotychczasowych prac różnych zespołów reprezentujących instytucje, stowarzyszenia i środowiska zawodowe i naukowo-badawcze zainteresowane ochroną dziedzictwa architektury i urbanistyki XX wieku i najnowszej zdefiniowano szereg różnorodnych kryteriów, wzajemnie się potwierdzających lub uzupełniających, które wymagają jednak metodologicznego uporządkowania i terminologicznej uniwersalizacji.

Analizę tych propozycji przedstawiła Przewodnicząca Komitetu Naukowego Konferencji prof. Ewa Węclawowicz-Gyurkowich w tekście *Podsumowanie Ogólnopolskiej Konferencji „Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki II połowy XX wieku”*, gdzie stwierdziła: „Każde z wytypowanych rozwiązań architektonicznych czy urbanistycznych posiada odmienne walory i cechy, które pozwalają na indywidualną ocenę przez grupę specjalistów, podejmujących obiektywne decyzje o kwalifikacji dzieł do zbiorów objętych ochroną”. Wśród ważnych, być może nawet podstawowych kryteriów oceny, jakie zaproponował prof. Witold Cęckiewicz, jeden z najwybitniejszych twórców tego okresu – jest kryterium „rangi obiektu lub założenia urbanistycznego w skali miasta lub regionu”. W pełni akceptując to kryterium, należy je uzupełnić o znaczenie w skali ogólnokrajowej i międzynarodowej, bo szereg obiektów wzniesionych w Polsce po II wojnie światowej z pewnością w kryteriach oceny dzieła sztuki architektonicznej osiąga poziom światowy⁴.

Podjmując próbę zintegrowania i „uporządkowania” kryteriów oceny dzieła sztuki, za jakie będziemy tu uważać polską architekturę i urbanistykę II połowy XX wieku, proponujemy osadzić te kryteria w strukturze definicji dzieła sztuki opartej na ontologicznym badaniu rzeczywistości prowadzącej do poznania istoty bytu, a rozwijanej przez Romana Ingardena i jego szkołę, definicji wychodzącej z dwuwarstwowej struktury dzieła – zbudowanego z warstwy formalnej i treściowej – i wzbogaconej przez Wacława Stróżewskiego⁵ o warstwę trzecią: materiałową (tworzywo).

Warto zwrócić uwagę na „historyczną” tradycję takiego postrzegania dzieła architektury, która wzięła swój początek u Witruwiusza w słynnej triadzie *firmitas* (trwałość – ma-

everything leads to storing”, or a British scientist Sherban Cantacusino who expressed the view that “when we want to protect everything, we can protect nothing”³. It is also a key statement for the discussion about the need for a new classification of monuments and a return to protection programming based on diverse criteria, currently ongoing in the Polish conservation milieu.

The SELECTION necessary for programming protection of the heritage of architecture and urban design from the 2nd half of the 20th century must be based on the criteria so constructed that they would allow for not only distinguishing the most representative and valuable part of heritage, but also – what might be the crucial reaching the protection goal – defining its form and method, i.e. determining the range of acceptable interference as a basis for the programme of conservation, adaptation or modernisation of an object or complex.

In the course of previous work of various teams representing institutions, associations, as well as professional and scientific-research milieus, the interest in protecting the heritage of architecture and urban planning of the 20th century and the latest, several diverse, confirming or complementing one another criteria have been defined which, nevertheless, require methodological ordering and universal terminology.

An analysis of those propositions was presented by the President of the Scientific Committee of the Conference, Prof. Ewa Węclawowicz-Gyurkowich, in the text *Summary of National Conference “Protection of the heritage of architecture and urban planning of the 2nd half of the 20th century”*, where she claimed: “Each of the selected architectonic or urban-planning solutions has different values and features which allow for individual assessment by a group of specialists making objective decisions concerning including works in protected collections”. Among important, or even fundamental evaluation criteria suggested by Prof. Witold Cęckiewicz, one of the most eminent creators of the time, is the criterion of “rank of the object or an urban complex on the scale of the city or region”. While fully accepting that criterion, one ought to add the significance on the national and international scale, since several objects erected in Poland after World War II have certainly achieved world-class level according to the criteria of evaluating works of architectonic art⁴.

Trying to integrate and “order” criteria of evaluating works of art which we consider the Polish architecture and urban design from the 2nd half of the 20th century to be, we suggest setting those criteria within the definition of artwork based on the ontological examination of reality leading to understanding the essence of being, and developed by Roman Ingarden and his school definition starting from the two-layer structure of a work of art – consisting of the form and content layer, and enriched by Wacław Stróżewski⁵ with the third layer: material.

It is worth emphasising the “historical” tradition of such a perception of a work of architecture which originated with the famous triad of Vitruvius: *firmitas* (permanence – material), *utilitas* (utility – content), *ve-*

teriał), *utilitas* (użyteczność – treść), *venustas* (piękno – forma), przeniesiona następnie przez Aloisa Riegla w obszar dziedzictwa do „pierwszej nowoczesnej teorii sztuki” – jak ją oceniał Ksawery Piwocki – do postaci: wartości historycznej, starożytniczej i artystycznej, która „zmodernizowana” została przez Raymonda Lemaira oceniającego wartość zabytku na podstawie jego zdolności do bycia źródłem historycznym, a zarazem rzeczą użytkową i piękną.

Wracając jeszcze do Ingardena, nie należy pomijać jego uwag o dziele sztuki jako przedmiocie intencjonalnym, co sprawia, że jest ono zawsze niedookreślone. Konkretyzacja następuje w procesie percepcji dzieła przez odbiorcę i dopiero wtedy staje się ono przedmiotem estetycznym⁶.

Jak interpretują niektórzy współcześni filozofowie (Beata Narolska): „W każdym dziele plastycznym dadzą się wydzielić cztery warstwy tworzące owo dzieło:

- tworzywo dzieła,
- forma,
- treść,
- wyraz, ekspresja dzieła.

W trzech pierwszych warstwach, mimo że istnieją one obiektywnie, stale jakby obecny jest twórca dzieła natomiast w ostatniej ważne są relacje między dziełem i odbiorcą”.

Opierając się zatem na zebranych dorobku środowiska architektonicznego i naukowego oraz rezultatach Konferencji przedstawiamy poniżej propozycję kryteriów dla oceny dziedzictwa architektury i urbanistyki II połowy XX wieku;

w zakresie kryteriów głównych:

A – kryterium wartości formalnej dzieła, poprzez zdefiniowanie UNIKALNOŚCI przyjętych rozwiązań:

- w skali globalnej (międzynarodowej), spełniającej kryteria wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa
- w skali krajowej, spełniającej kryteria wpisu na Listę Pomników Historii
- w skali regionalnej i lokalnej

B – kryterium doskonałości rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych definiowanych poprzez NOWATORSKIE cechy dzieła:

- uniwersalna oryginalność i integralność rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych
- oryginalność rozwiązań przestrzennych
- oryginalność rozwiązań funkcjonalnych

C – kryterium wartości INNOWACYJNEGO zastosowania tworzywa / materii dzieła, które to cechy można przypisać rozwiązaniom konstrukcyjno-budowlanym i materiałowo-technologicznym:

- integralność konstrukcyjno-budowlana i materiałowo-technologiczna
- oryginalność konstrukcyjno-budowlana
- oryginalność materiałowo-technologiczna

D – kryterium społecznej PERCEPCJI dzieła jako przedmiotu estetycznego z uwzględnieniem takich cech jak:

- kontekst przestrzenno-historyczny, tradycja miejsca, dzieło jako symbol i znak
- krytyka profesjonalna oparta na naukowym warsztacie badacza dzieła sztuki

nustas (beauty – form), and then was transferred by Alois Riegl onto the area of heritage to be the “*first modern theory of art*” – as it was assessed by Ksawery Piwocki – in the form of: historic, antiquity and artistic value, which was “modernised” by Raymond Lemair assessing the value of a monument by its ability to become a historic source, as well as a functional and beautiful object.

Coming back to Ingarden, one should not ignore his remarks about a work of art as an intentional object, which makes it always unspecified. It becomes concrete in the process of perception of the work by the viewer, and only then does it become an aesthetic object⁶.

As some contemporary philosophers (Beata Narolska) interpret it “In each work of art four layers constituting that work can be distinguished:

- material,
- form,
- content,
- expression.

In the first three, despite their objective existence, the creator of the work seems to be always present, while in the last one the relations between the work and the viewer are important”.

Therefore, basing on the collected achievements of the architectonic and scientific milieu and the results of the Conference, we wish to present below suggested criteria for evaluating the heritage of architecture and urban design of the 2nd half of the 20th century;

concerning the main criteria:

A – criterion of the formal value of the work, by defining the UNIQUENESS of accepted solutions:

- on the global scale (international), meeting the criteria for inscription in the World Heritage List
- on the national scale, meeting the criteria of being inscribed on the List of Monuments of History
- on the regional and local scale

B – criterion of perfection of functional-spatial solutions defined by INNOVATIVE features of the work:

- universal originality and integrity of functional-spatial solutions
- originality of spatial solutions
- originality of functional solutions

C – criterion of value of INNOVATIVE application of the artwork material, which features can be attributed to construction-building and material-technological solutions:

- construction-building and material-technological integrity
- construction-building originality
- material-technological originality

D – criterion of social PERCEPTION of the work as an aesthetic object while taking into account such features as:

- spatial-historical context, tradition of the place, the work as a symbol and token
- professional criticism based on the scientific workshop of an artwork researcher
- public reception taking into account expression and emotions, opinion polls’ results etc.

- odbiór społeczny uwzględniający ekspresję i emocję, wyniki sondażu i ankietyzacji itp.

w zakresie kryteriów pomocniczych:

wynny być uwzględnione: stan techniczny dzieła, podatność na adaptację i modernizację, autentyczność formy i materii, wartość dzieła jako źródła historycznego itp.

Spodziewanym rezultatem rozpoznania zasobu i stworzenia listy proponowanych obiektów i zespołów przewidzianych do objęcia ustawową formą ochrony winna być profesjonalna ekspertyza dzieła będąca załącznikiem do wniosku o ochronę, a określająca:

- stan formalno-prawny
- ogólny stan techniczny
- ocenę wartości formalnych, przestrzenno-funkcyjnych i jakości tworzywa dzieła (patrz kryteria)
- ocenę kontekstu przestrzennego, kulturowego i społecznego dzieła (patrz kryteria)
- zakres interwencji – proponowane metody i model ochrony z uwzględnieniem warunków techniczno-ekonomicznych.

Jest oczywiste, że proces przekształcania postulowanej listy dzieł powstałej w drodze selekcji zasobu musi być rozłożony w czasie, jako wymagający kompetentnej interpretacji, waloryzacji zasobu i określenia granic interwencji oraz sposobu (formy) ochrony dla każdego rozpatrywanego wniosku. Jest to możliwe biorąc pod uwagę potencjał naukowy uczelni politechnicznych architektonicznych, instytutów naukowych i uniwersytetów, których zespoły zadaniowe mogłyby być finalnie weryfikowane merytorycznie przez ekspertów z listy MKiDN.

as far as auxiliary criteria are concerned:

the technical condition of work, susceptibility to adaptation and modernisation, authenticity of form and matter, value of the work as a historical source etc. ought to be considered.

The expected result after identifying the resources and creating the list of suggested objects and complexes intended to be given statutory protection should be a professional expert opinion of the work which would be enclosed with the application for protection, and which would state:

- formal-legal state
- overall technical condition
- assessment of formal, spatial-functional values and the quality of used material (see criteria)
- assessment of spatial, cultural and social context of the work (see criteria)
- degree of interference – proposed methods and model of protection considering technical-economic conditions.

It seems obvious that the process of transforming the suggested list of works created by selecting the resources must be take time, since it requires competent interpretation, valorisation of heritage, determining the limits of interference and the manner (form) of protection for each examined application. It is possible considering the scientific potential of architectonic universities of technology, scientific institutes and universities, whose project teams could be finally verified by experts from the MKiDN list.

¹ Niniejszy tekst został zredagowany w wyniku dyskusji podsumowującej materiały konferencyjne i definiującej wnioski końcowe, w składzie: Ewa Węclawowicz-Gyurkovich (PK), Andrzej Kadłuczka (PK), Piotr Obracaj (UTB), Marta Urbańska (PK, SARP), Jadwiga Urbanik (PW, DOCOMOMO).

² Definicja zabytku wg Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wg tekstu jednolitego ogłoszonego w Dz. U. z 2011 r. Nr 171, poz. 1016, z 2014 r. poz. 822 oraz z 2015 r. poz. 566.

³ Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska – Kraków 2000, *Dziedzictwo kulturowe fundamentem rozwoju cywilizacji*, red. naukowa: A. Kadłuczka, Wyd. IHAiKZ WAPK, Kraków 2001.

⁴ Uwagi na ten temat zawarłem w Raporcie ws. Ochrony dziedzictwa Architektury i Urbanistyki XX wieku w Polsce, wykonanym na użytek MKiDN w 2016 roku.

⁵ W. Stróżewski, *Ontologia*, Wydawnictwo Aureus – Znak, Kraków 2004.

⁶ R. Ingarden, *Spór o istnienie świata*, t. I, II, Warszawa 1971.

Streszczenie

Niniejsza wypowiedź stanowi podsumowanie Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki II połowy XX wieku”. Uczestnicy konferencji w swoich wypowiedziach zwrócili uwagę na fakt, że zasób dziedzictwa architektury i urbanistyki II połowy XX wieku w Polsce jest tyleż obszerny, co zróżnicowany, dlatego ochrona tego zasobu tak pod względem zakresu, jak i możliwej do zastosowania formy i metody wymaga kompetentnej, wszechstronnej i rozważnej oceny, tak aby niezbędna selekcja pozwoliła zachować obiekty i zespoły najcenniejsze, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Abstract

This article is a summary of the National Conference “Protection of the heritage of architecture and urban planning of the 2nd half of the 20th century”. Conference participants in their speeches drew attention to the fact that the heritage of architecture and urban planning of the 2nd half of the 20th century in Poland is both vast and diverse, therefore protecting it both regarding the range and applicable form and method will require competent, thorough and prudent assessment, so that the necessary selection would allow for protecting the most valuable objects and complexes whose preservation is in the public interest because of their historic, artistic or scientific value.